

Универзитет у Источном Сарајеву,
Православни богословски факултет,
Источно Сарајево, Република Српска

DOI 10.5937/kultura1444279P

УДК 27-662:316.7

930.85::27

27-662:316.48"19/20"

оригиналан научни рад

КРИЗА ХРИШЋАНСКОГ ИДЕНТИТЕТА И КРИЗА КУЛТУРЕ

Сажетак: *Култура извире из култа, али се на њега не може свести. Културу у сваком времену граде људи са јасним и одређеним идентитетом. Она није продукт стихије светских збивања, нити је независна од морала, с тим да човеков идентитет одређује његов морал, а тек последично етос утиче на његов идентитет. Хришћанство је направило прекретницу у историји, разделивши време на оно пре и после Христовог рођења, преваходно зато што је носило у себи снагу кадру да обухвати и преобрази човекова битијна и културна стремљења, дајући им нове сасуде и смисао. Стварајући цивилизацију и културу доминантну скоро два миленијума, хришћанство је већ крајем првог хиљадугодишта запало у стање које је породило унутарње расколе, на чијим раселинама су настали ратови и револуције који су обележили крај другог миленијума. И Запад и Исток Европе данас пролазе кроз кризу која није „увезена“, пошто је продукт духовне дезорјентације и немоћи становника старог континента да препознају своје хришћанске корене, да на њима изграде хришћански идентитет, а онда и културу која би била огледало тог идентитета. Није просто реч о потреби избављења са маргина друштва, нити о носталгичном „жаалу за Константинопољем“, него о потрази за смислом и жеђи за есхатоном. И криза може бити подстицајна за нова прегнућа и стваралаштво, јер она нема само негативно значење прекида и губљења континуитета. Сам грчки појам *κρίσις* значи и суд и преиспитивање, доношење нових одлука и постављање нових почетака, који ће бити у стању да човечанство ослободе од наметнутих глобалистичких, али и подкултурних и некултурних образаца понашања.*

Кључне речи: *хришћанство, идентитет, култура, култ, криза*

Хришћански идентитет и криза

Наше духовно биће је обележило хришћанство, православно поглед на свет, хришћанска етика, а онда и култура, која своје надахнуће црпи из хришћанске вере и предања. Свакако да нису занемарљиви утицаји који су долазили из нашег окружења, без чијег идентификовања је понекад немогуће препознати исконско верско језгро, етичко и културно наслеђе коме припадамо. Ти утицаји се виде и у томе што је скоро одомаћено и прихваћено схватање да је хришћанство религија, једна у низу са осталим религијама. Међутим, потребно је указати на посебност православља као аутентичног вероисповедања, као изворне вере, а не просто религије, изворног начина живота или етоса, а не једног у низу моралних система, и културе која је израсла на богослужбеном искуству, а не културе која носи искључиво атрибуте култа.

Пошто сама реч религија води порекло од латинске речи *religare* што значи *поново свезати, повезати*, то се она може дефинисати као духовна повезаност једне групе људи са неким вишим, светим бићем, односно Богом. Међутим, религија је исто тако и облик друштвене свести у коме се природне и друштвене силе приказују као натприродне, независне од човека, природе и историје. За разлику од религије, вера подразумева искуство Божијег јављања и одговор човека на Божије откривење. У религији је иницијатива на страни човека, а у вери је иницијатива на страни Бога. Док је у религији ипак реч о монологу човека са његовом представом о Богу, искуство вере указује на дијалог између Бога и човека. Тај дијалог се у хришћанству, као јединој богооткривеној вери, остварује у Христу, који открива истину о Богу, као предвечни Бог, али који открива истину о човеку, будући да је примио људску природу, при том остајући и даље оно што је био у вечности. Свака религија има за меру човека, а вера у Христа има за меру Богочовека, савршеног Бога и савршеног човека. Христос је и Син Божији (Мт. 14, 33) и Син Човечији (Мт. 9,6). Ова истина је подједнако несхватљива и онима који су Бога доживљавали на основу природних феномена, не видећи даље од природног закона, као и онима који су слушали слепо реч закона Божијег, не слутећи да Бог Логос може да прими тело. Хришћанство као вера која користи Свето писмо као документ Божијег јављања се разликује од других „следбеника Књиге” по томе што пружа универзалну поруку спасења, завештану свим народима, а не само неким, како је то у јудаизму (како Јевреји тумаче Бо-

жији закон) или у исламу (јер у изворном доживљају ислама постоји забрана превођења Курана са арапског језика).

Посебност хришћанства у односу на све религије је у томе што се не своди на религиозне ритуале, који имају за циљ да умилоствиве Бога да погледа с висине на народ свој, будући да је Бог сишао на земљу, укинуо својим Оваплоћењем и телом преграду која је делила људе од Њега, а као спомен на сва дела која је учинио установио је Литургију, догађај у коме ће пребивати са вернима до краја света. То значе Христове речи: *Ево ја сам са вама у све дане до свршетка света* (Мт. 28, 20). Хришћанство, дакле, није вера у магловити загробни живот, него вера у вечни живот који ће Христос успоставити после његовог другог доласка, када ће судити живима и мртвима. Тај суд се назива и страшним и доживљава се као тренутак највеће кризе човечанства. Међутим, та криза ће, с једне стране бити крај Вавилона, земаљског града који је стремио ка савршенству без Бога, али, с друге стране, почетак новог Јерусалима за све оне који имају *живљење на небесима, откуда и очекују Спаситеља Господа нашега Исуса Христа* (Филипљ. 3, 20). Последња криза кроз коју ће проћи човечанство, криза свих криза, представља не само пропаст света овешталог у греху, у сопственој немоћи да се уздигне ка бесмртности без помоћи Божије, већ и возглављење света у стање у коме неће бити поробљен трулежности и смрти. У том смислу свака криза, уколико се посматра у светлу оне последње кризе света, може бити подстицајна за нова прегнућа и стваралаштво. Криза, дакле, нема само негативно значење прекида и губљења континуитета, јер грчки појам *κρίσις* значи и суд, просуђивање и преиспитивање, доношење нових одлука и постављање нових почетака, који ће бити у стању да човека ослободе од наметнутих образаца понашања. Стога треба имати у виду да је „судњи дан” страشان само за оне који нису свој живот везивали за Христа, који нису преиспитивали свој однос према Богу и према ближњима (Мт. 25, 31–46). Суд у смислу свакодневног проласка кроз самоиспитивање подразумева непрестано стајање пред лицем Бога и ближњег, тако да се Христове речи: *сада је суд овоме свету* (Јн. 12, 31) стално актуелизују. Сваки пут када човек не препозна у лицу другог свог вечног брата, он пролази кроз кризу сопственог идентитета, долази на суд, а када у другом препознаје лик свог Спаситеља, онда је *прешао из смрти у живот* (Јн. 5, 24). У том смислу суд са краја историје се стално оприсутњује у животу сваког хришћанина, суштински одређујући његов идентитет, а Литургија као догађај који предочава Христов други долазак јесте суд свету, али и почетак нове твари и коначног преображаја света.

Културни идентитет хришћана

Исказујући духовну потребу за бесмртношћу човек је у својој дугој историји стварао различите култове. Градећи их стварао је и одређене видове понашања који су били у служби њиховог одржавања и унапређења. Служећи култу, људи су стварали и обликовали културе, тако да је окосница свих великих култура у њима својственом култу којег презентују и оваплоћују у себи. Реч *култура* се користи у различитим значењима, а једно од њих је да је култура одређени став или усмерење појединаца или друштвених група. Друго је да је култура систем циљева и односа и систем навика. Исто тако, култура је и систем вредности, створен и нагомилан из стваралачког развоја историје.¹ Иако се култура појмовно везује за култ, то никако не значи да се она може свести на њега, поготово ако се култ посматра у многобожачком смислу или као култ личности и др. Изворно хришћанство никад није доживљавано као култ, будући да се под тим појмом подразумевају учења или мистични, религиозни атрибути који се придају неким стварима, људима или чак животињама. Одавде следи да култови могу бити религиозни, али да немају, нити могу имати, аутентични хришћански садржај и смисао. Све велике цивилизације пре хришћанске (египатска, хиндуистичка, астечка), су у свом средишту имале култ који их је упућивао, ако не увек ка трансцедентном бићу, а оно увек ка загробном животу. Једно од тумачења речи „човек” јесте да је *человјек*, биће које је челом окренуто ка вечности, то јест биће које је својим духовним потенцијалом превасходно упућено ка Богу.

На широкој аксиолошкој скали, персонални култови се крећу од оних најмрачнијих, какав је нпр. култ сатане или култ личности, преко многобожачких култова будизма и хиндуизма, затим култова стерилних монотеистичких религија јудаизма и ислама, па све до римокатоличког култа непогрешивости папе и култа Светог писма, садржаном у протестантском начелу *Solla Scriptura*. Православље, као аутентична вера у Божије откривење, надилази сваки вид култног односа и понашања, јер у расуђивању о свим питањима вере и живота, не следује никаквом земаљском ауторитету, нити пак и самом Светом писму издвојеном из живог предања Цркве, већ изворном апостолском искуству које су апостоли срочили у речима: *Изволе се Духу Светом и нама* (Дап. 15, 28). Идеја посредништва је једна од кључних идеја која прави оштру границу између вере и култа. Православно хришћанство се препознаје као Црква, што значи да је

---

¹ Флоровски, Г. (1995) *Хришћанство и култура*, Београд: Логос, стр. 7.

његову суштину могуће доживети једино кроз богослужење, на првом месту кроз Литургију као догађај у коме се остварује однос са Богом без икаквог посредника, без неког ко би био *Vicarius Dei*, било да је реч о једном ауторитету римског понтифекса или пак о мноштву таквих ауторитета који се понашају по истом обрасцу, али супротстављени њему. Бити аутентични хришћанин значи имати непосредни онтолошки однос са Богом, у Богочовеку Христу, савршеном Богу и савршеном човеку, који је *једини посредник између Бога и људи* (1. Тим 2, 5).² Тај однос није могуће доживети без заједнице са другима, а то значи без Духа Светог који свако сабрање верних чини квалитативно другачијим и новим, тако да оно није више само људско, будући да постаје Црква – Тело Богочовека Христа.

Сви облици верске и религијске свести или сапостоје или су у неком историјском раздобљу били у сукобу. Чињеница да и православни хришћани и представници сваког од наведених религијских праваца (у које треба сврстати и култ личности, јер то јесте по унутарњој структури, иако није окренут ка есхатологији) претендују на апсолутну важност својих уверења, сама по себи, доводи до сукоба на нивоу догмата. Међутим, неслагање око основних истина вере још увек не значи да није могућа њихова коегзистенција на истом географском простору и међусобни утицај, као и узајамна сарадња на пољу културе. Културни утицаји се најчешће остварују „неофицијелним путем”, мимо центара моћи, будући да у религиозној свести људи, поред свесних, постоје и несвесни механизми који делују стихијски, „по законима овог света”. Одавде следи да култура која се везује за култ има своје хоризонталне домете и може да се наметне као „светска” или „глобална”, али да остаје у границама иманентног, не прелази у трансцедентну област, и као таква није препозната од Бога, иако се многа дела великих уметника славе већ сада као „божанска”.

Постоје размишљања да је питање о „Христу и култури” трајан проблем који вероватно никад неће бити коначно решен.³ Хришћански однос према култури није једносмеран ни једнозначан. Начелно може бити прихваћен став да култура „није по стварној природи, а не може ни бити крајњи циљ или највиша вредност, и не треба сматрати да од ње зависи коначно назначење или судбина човекова, нити пак

---

2 Видети: Пено, З. (2013) *Догматика-Кратко изложење православне вере*, књига друга, Београд: Верско добротворно старатељство, стр. 272–276.

3 Флоровски, Г. нав. дело, стр. 10.

да је она неопходни саставни део истинске човечности”.⁴ Са хришћанске тачке гледишта „примитивни” човек се може спасити исто тако као и „цивилизован”.⁵ Прости људи стреме ка врлини једноставности, њима је понекад врло страна и заморна сва сложеност културе, поготово оне која је страна хришћанским идеалима слободе од сваког вида нормативизма.⁶

У сваком времену, па и у савременом добу, могу се срести различити видови незаинтересованости или равнодушности према култури. С једне стране, то може бити ригидни став који води ка одбојности према култури будући да се свака култура сматра неком врстом прикривене и вешто замаскиране идолатрије. С друге стране, запажа се и равнодушност према култури код оних „ништих духом” који културу сматрају као одору коју могу да носе, али исто тако и не морају. Према мишљењу Георгија Флоровског, постоји у наше време одбојност према култури која долази било из пијетистичких разлога (кроз повлачење из света у свој самозатворени свет са Христом) или пак из пуританских разлога (када верник робује својој религиозној дужности, а свако стваралаштво сматра бескорисним), као и из егзистенцијалистичких разлога (бунт против човековог робовања цивилизацији). Уз ова три разлога треба поменути још један став према култури код обичног човека који живи сасвим спокојно у културном свету, али се, како каже Флоровски, пита шта то култура може стварно да дода вери сем да послужи као украс, или као уздарје поштовања и благодарности, посебно у виду уметности.⁷ Бољем разумевању хришћанског односа према култури могу допринети Христове речи прекора Марти, која се много трудила да га послужи, бринући се „о многоме”, и похвала Марији која је слушала његове речи и тиме боље изабрала јер „једно је потребно“. Иако изгледа да је Христос оштро супротставио једно (веру) и мноштво (бриге овог света), ипак не треба журити са пребрзим и коначним закључцима. Вера и култура уколико служе једном циљу – човековом спасењу, нити морају, нити су супротстављене.

*Историјски пресек узајамних утицаја
хришћанства и културе*

Негативан однос према неким савременим видовима културе не може да баци сенку на све оно што је хришћанство

---

4 Исто, стр. 9.

5 Исто, стр. 7.

6 Исто, стр. 15.

7 Исто, стр. 14.

учинило на пољу духовног стваралаштва stoleћима уназад. Хришћанство је настало у време кад је била доминантна античка цивилизација, која је била у дубокој културној кризи. Унутарњу агонију грчко-римског света додатно је убрзала појава новог учења које су ревносно ширећи апостоли, а после њих и апологети који су ширећи Јеванђеље обликовали и нову културу. Многи хришћански мислиоци, нарочито у раном периоду Цркве, су били супротстављени културном окружењу. Тако, Тертулијан је поставио реторичко питање: „Шта има заједничко Атина са Јерусалимом?” Он тврди: „Није нам стало до необичних расправа после доласка Исуса Христа, нису нам потребна истраживања када већ имамо Јеванђеље. Будући да имамо своју веру, не желимо никакво друго веровање. У томе је наша победничка вера, да поред ње ми не морамо ни у шта друго да верујемо”.⁸ Тертулијан отклања сваку недоумицу у погледу тога шта има заједничко између „филозофа и хришћана, ученика Грчке и ученика Неба, између посленика земаљске славе и посленика небеског спасења, између сејача речи и оних који чине добра дела”.⁹ По Оригеновом сведочењу живот хришћана у раној Цркви је био такав да су имали у сваком граду „други систем отачаства”¹⁰, тј. да су живели мимо паганских обичаја. Разноврсност и богатство паганске културе Ориген је доживљавао као „богатство грешника”.¹¹ На сличан начин у Посланици Диогнету је записано да је хришћанима „свака страна земља била отачаство, а свако отачаство страна земља”.¹² Ипак, све ове ставове не треба посматрати *in abstracto*, већ увек у склопу историјских околности у којима су настали.

Црква је високо вредновала не само оне који су „ломили кумире” у идолским храмовима, него и оне хришћане који су користили јелинско културно наслеђе, било да је реч о сликарству, градитељству или неком другом виду уметничког израза. Довољно је погледати нпр. представу Христа у цркви преподобног Давида у Солуну којој је као узор послужио Аполон. Или пак, видети базилике из тог времена које су настале по обрасцу царских палата. Поред порицања било какве везе између јелинске и хришћанске мисли исказане у поменутој Тертулијановој изреци и одречног става св. Григорија Богослова да хришћани мисле „не аристотеловски,

---

8 Tertulliani, (1907) *Liber de praescriptione haereticorum*, VII, 9, L'etude historique du Christianisme, Paris: Librairie Alphonse Picard et fils, p. 16–18.

9 Tertulliani, *Apologeticus*, XLVI.

10 Ωρηγένους, *Κατά Κέλσον*, VIII, 75.

11 Ωρηγένους, *Εἰς Φαλμόν* 36, III, 6.

12 Аноним, (1986) *Πρὸς Διόγνητον ἐπιστολή* 5, 5, Θεσσαλονίκη: Βυζάντιο, p. 538.

него рибарски”,¹³ Црква је дала за право оним њеним мислиоцима који су имали благонаклон однос према јелинској мисли. Наравно, тај однос између јелинског наслеђа и хришћанског корпуса идеја и начина живота никада није добио обележја јелинизације хришћанства, него управо христијанизације јелинства.¹⁴ Можда на најбољи начин креативан однос према култури паганског света исказују речи у тропару св. Василију Великом у коме се каже да је он „људске обичаје украсио”,¹⁵ свакако дајући им хришћанско усмерење и назначење. Сам св. Василије је написао и спис „Младима, о томе какву корист могу имати од јелинске књижевности”.¹⁶

Хришћанство је успело да постане историјска вера превасходно зато што је носило у себи снагу кадру да обухвати и преобрази човекова битијна и културна стремљења, дајући им нове сасуде и смисао. Иако су начелно били супротстављени јелинској философији, уметности, реторици и целокупној култури, и то првенствено због религиозних наслага, тј. многобожачког кривоверја којима су биле прожете све области људског стваралаштва, хришћански мислиоци и уметници су користили достигнућа паганског наслеђа као оруђа, задржавајући понекад форму, али мењајући садржај. Свакако да је томе допринела флексибилност и унутарња гипкост јелинске културе, која је носила у себи потенцијалну (*ἐν δυνάμει*) могућност да буде преумљена и оваплоћена у хришћански систем вредности. Многи међу хришћанским уметницима су посветили своје животе обликујући хришћанску културу, не само са осећањем дужности, него „са чврстим уверењем да је то била воља Божија”.¹⁷

Борба са „мртвим боговима” и киповима као „делима људских руку” трајала је вековима, прошла је кроз многе фазе, а тој борби су допринели многи, како они који су били у свету, побожни цареви који су мењали свет декретима, али и личним примером, тако и они који су преображавали свет из пустиње. Тај унутарњи склад између царства и пустиње је обликовао византијску духовност и културу у периоду дужем од једног миленијума. Иако је равнотежа између та два схватања живота и стваралаштва била нарушавана унутарњим и спољашњим узроцима ипак је она обележила

---

13 Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 23,12, PG 35, 1164.

14 Флоровски Г. нав. дело, стр. 20.

15 *Минеј за Јануар*, (1984), Крагујевац–Вршац: ЕУО епархије шумадијске и ЕУО епархије банатске, стр. 9–10.

16 Μ. Βασιλείου, *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, PG 29, 563–590.

17 Флоровски, Г. нав. дело, стр.16.

историју најдужег и највећег светског царства. Варварски напади са исламског Истока и крсташки походи са римокатоличког Запада су уствари били индикатор у којој мери је хришћански идентитет житеља РOMEЈСКОГ царства постојан.

Пред Цркву се, у њеној многовековној историји, често постављао императив или „да удовољава захтевима верних, како земаљским тако и духовним” или да „покуша свеобухватну християнизацију света”.¹⁸ И једно и друго решење нису достигли своје апсолутно испуњење увести, јер и појединачни сегменти духовног живота и свеобухватна християнизација траже велику одговорност и посвећеност. То даље значи да је за тако узвишене циљеве, по основном закону духовног живота, неопходан подвиг какав се очекује само од светих људи. Међутим, светитељи нису никад наметали своја уверења, а неретко су били незаинтересовани за културу као спољашњу форму живота. Речит је пример јуродивих Христа ради, који су искакали из свих образаца друштвених регула, пре свега изобличавајући сваки формализам и лажни персонализам. Због свега тога однос хришћанства и културе јесте врло комплексно питање, које се не може свести на један „канонизован образац”.

Перспективе хришћанства и криза културе

Пред хришћане у нашем времену се намеће питање: да ли се светска и културна криза превазилази спасавањем цивилизације која тоне у сопственом глибу или пак, стварањем нове цивилизације по неком новом сценарију са хришћанским срећним завршетком? Опредељење за стварање новог друштва подразумева и одређене жртве. Управо су у проналажењу критеријума *pro et contra* стварања нових друштвених уређења од пресудног значаја Христове речи: *Шта вреди човеку да задобије цели свет а души својој науди* (Мт. 16, 26). Борба против сопственог егоизма и *против духова злобе у поднебесју* (Еф. 6, 12) јесте предуслов стварања новог света, у коме вера може имати покретачку улогу. За аутентичне хришћане не постоји двојба шта је важније: слобода другог или доминација над њим, као што је излишна дилема ком господару треба превасходно служити, небеском или земаљском, вечном или привременом. Мислећи по тој матрици, аутентични хришћанин одбацује као неприхватљиво двоумљење шта има приоритет: спасавање вере или културе, јер само спасавањем аутентичне вере спасава се и култура која је на њој израсла. Ако је пак реч о култури која своју вредност гради само на људским параметрима, онда треба у њој

---

¹⁸ Исто, стр. 23.

вредновати оно што носи наговештај и трагање за истином и оним што је ванвремено. Тамо где нема простора за веру у преумљење и преображај културе, делују неумољиви законни светске историје који бришу и културе и цивилизације. Треба рећи и то да обликовање нове друштвене и културне свести је задатак који никада у историји није до краја био остварен, а тешко га је остварити у овом, како се то убичајено већ каже, „постхришћанском добу”. Деловати са маргина светске историје и имати при том идеју да судбина овог света јесте заиста у рукама оних који су презрени од тог истог света јесте хришћански усуд и у времену у ком живимо.

Криза културе данас, међутим, не мора да буде трагична из најмање два разлога. Прво, култура, као што је већ раније речено, сама по себи није безусловно добро, да би је требало спасавати по сваку цену. Друго, пропаст једне културе, може бити почетак нове која може бити израз квалитативно другачијег односа према свету који нас окружује. За хришћане култура има значај уколико доприноси етичкој целовитости човека и његовој онтолошкој вези са Богом. У сваком другом случају, човекова потреба за стварањем и за спознајом уколико је сама себи циљ, остаје без адекватног вредновања пред вечношћу. Они који културу виде као једини циљ и мерило човековог постојања „примили су своју плату” и остају без награде у будућем животу.

Када се хришћани супротстављају култури не противе јој се уопштено, већ некој конкретној историјској појави, нпр. у наше време капиталистичкој цивилизацији, секуларизацији или глобализму. Средишња тачка и сабирно сочиво кризе савременог друштва на глобалном плану јесте појава потрошачког менталитета, који је захватио не само капиталистичке системе, него и посткомунистичка друштва, или друштва у транзицији. Пошто су утихнуле идеолошке борбе, материјализам је постао заједнички именитељ и капиталистичког и социјалистичког друштвено-економског система. Потрошачки менталитет диктирају мултинационалне компаније које стварају културне *melting pot* обрасце, уводећи човечанство, поготово мале народе, у ново раздобље кризе. Пред хришћане се поставља питање како се том начину живота могу супротставити, а да њихов идентитет не буде негативно одређен, да не буду „антиглобалисти”, него превасходно и на првом месту да буду хришћани?¹⁹ Сваки негативно одређени идентитет представља велику опасност, јер се дру-

---

19 Пено З. (2010) Хришћанство и изазови глобализма, *Црквене Студије* бр. 7, Ниш: Центар за црквене студије, стр. 11–22.

ги коме се супротстављамо показује као неопходан за исказивање нашег бића и постојања. Пошто је православно хришћанство аутохтоно (за разлику нпр. од протестантизма које постоји од почетка као реакција и протест на римокатоличку верзију хришћанства, а који следујући „синдрому заплетених рогова” исту ту реакцију проузрокује и код римокатолика), то значи да ни једна појава у овом свету не утиче пресудно на идентитет верних. Свака од негативних појава у савременом друштву јесте повод за преиспитивање у којој мери је Црква у целини и сваки хришћанин појединачно одговоран за њу. По Ф. М. Достојевском „сви смо криви за све”, што значи да је наш идентитет увек упућен на другог. Када други уместо плодова дрвета вечног живота траже само пролазне индустријске и субкултурне продукте овог века, онда је то знак да је њихов идентитет запао у стање духовног безизлаза. Из стања духовне некрозе човека може вратити аутентично сведочење носилаца истинског живота у вери, као јединој покретачкој снази обнове човечанства.

Човек је по Божијем плану од почетка стварања призван да ствара, да преображава свет, да га од врло доброг учини савршеним. Суштина човековог промашаја на пољу његовог стваралаштва јесте заборав да је створен са циљем да свет приноси Богу, а не себи. То значи да човек са целокупном творевином која му је дата на располагање и са свим делима својим треба да саобрази свој живот Ономе који је примио нашу природу за почетак дела својих (Приче 8, 22) и показао нам савршени образац новог живота. Сва човекова дела и свеукупно стваралаштво треба да прођу кроз руке „синова Божијих” како би била преображена и задобила обележја нове твари. И култура и нашем добу, као на почетку хришћанства, када је била у кризи, изнова пролази унутарњи суд, како би се обогатила и постала израз човекових најдубљих стремљења ка вечном животу. У том човековом настојању да преобрази свет, културне потребе нису стављене по страни, нити потиснуте са позорнице живота. Семе новог начина постојања света, радикално другачијег од оног овештало у греху људске затворености и самодовољности, посејао је Христос дошавши у историју, одредивши њен ток, раздељујући време на оно пре и после Његовог рођења, али указујући да људска повед има коначно назначење и крај. Мада о дану и часу тог краја нико од људи не зна (Мк 13, 32), ипак већина људи у данашњем свету не живи са идејом цикличних понављања светова, већ са сазнањем да историја има линеарни ток, прихватајући апокалиптичну идеју да ће се крај историје „ускоро” десити.

Оно што одлаже крај историји нису само молитве светих и праведника, како се то уобичајено каже у хришћанском дискурсу, него у великој мери и недоследност поклоника Мамона, кнеза овог света (Мт. 6, 24; Јн. 12, 31), и следбеника Ничеове идеје: *остајте верни земљи*, да се потпуно посвете остварењу идеја новог светског поретка. Очигледно је да земаљски ресурси још увек нису довољно исцрпљени и да материјализам није дошао до тачке када ће зидари новог светског поретка поставити последњу циглу у Вавилону. Исто тако, јасно је да бесмисао мора до краја да се наметне као смисао, да се уместо културе намеће антикултура и уместо Христа, антихрист. Због свега тога однос хришћана према култури није у домену прагматизма него теолошке заснованости одлука у свакој конкретной ситуацији. Свака одлука треба да буде донета из дубине хришћанског доживљаја света, из вере као темеља хришћанске наде у преображај тог света. Уз овај начелни став, који не намеће једнообразност у одлукама које се тичу културе, будући да још увек не постоји духовна зрелост код верних, остаје сваком хришћанину да сам просуђује, по мери дара Духа, како ће се опходити према одређеној друштвеној појави.

Хлеб теологије и „мрвице” културе

Поред наглашене потребе за постојањем теологије културе, која се бави овим питањима односа према друштвеним појавама у свакој конкретной ситуацији, неопходно је имати у виду и достигнућа социологије културе, односно сагледати друштвене околности које су довеле до појаве одређених културних феномена. Другим речима, пред хришћане данас се поставља императив да стварност посматрају из више углова. Интердисциплинарни приступ би требало да стави у фокус испитивања и друге области, као нпр. економију, која се наметнула као кључна област за тумачење кризних времена. Међутим, оно што на неки начин обавезује хришћане, због њихове осетљивости према проблемима других, по свему судећи, у свету у коме живимо, не обавезује друге да схвате тежину одговорности живота у заједници. Док се пред једне непрестано постављају захтеви да буду „на висини задатка”, другима је „све дозвољено”. Тако се намеће утисак да овај свет припада само једнима, који могу да убирају његове плодове, пре свега оне материјалне, а да хришћани увек треба да су спремни на подвиг, јер они *нису од света* (Јн. 17, 14). Ради бољег разумевања позиције хришћана у свету, треба имати у виду да се они *a priori* не одричу света, јер спасење задобијају они који не одбацују призив да преображавају свет у коме живе, али да с друге стране, одлуку о жртвовању и подвигу треба да доносе сами

верни, а не по диктату других који се руководе себичним циљевима.

Хришћански однос према материјалном свету јесте пре свега одречан, али не због тога што је свет и материја по себи зла, него због опасности погрешног везивања за материјално, да не би човек гледајући у видљиво заборавио на невидљиво. Тај однос се може исказати речима: *Не живи човек о самом хлебу, но о свакој речи која излази из уста Божијих* (Мт. 4, 4). Из ових Христових речи је јасно да човек не може живети без хлеба, али да је главна храна којом он живи духовне природе, да су то речи Божије, које носе у себи божанске енергије, које човека надахњују на сваки вид стваралаштва, нематеријалног и материјалног. То не значи да је хришћанству својствен било који вид манихејског дуализма,²⁰ по коме је „непотребно и проклето свако културно стваралаштво у материјалном виду”.²¹ Остајати у границама времена и бити заточеник материјалних потреба је потпуно неспојиво са хришћанским осећањем и доживљајем света. На то подсећају и Христове речи: *Иитите најпре Царство Божије и правду његову, а све остало ће вам се додати* (Мт. 6, 33).

Логика овог света је управо обрнута и за полазиште и крајњи циљ има „све остало”, а трансцендентна реалност је у другом плану, или је, у оним крајњим случајевима, чак објекат медијске и сваке друге „културне” злоупотребе. Не случајно, појмови који имају изразито есхатолошки смисао су добили у светској култури посве профани садржај. Тако нпр. икона, као појам који има најдубље верско значење, која је символ светог, постала је символ профаног, па се говори о „поп иконама”, о „иконографији” а да се при том мисли на најскверније области људског понашања. Дакле, култура „хлеба и игара” јесте доминантна, будући да од свакодневних људских потреба прави идоле. Место хлеба насушног и иконе, у свету у коме живимо примарна позиција припада идолима потрошачког менталитета. Посебно место у културној аксиологији заузимају тзв. измишљене потребе и стварање виртуалних стварности. Дијагноза културног статуса савременог друштва би се могла исказати речима: идолатрија насупрот икониčnoј онтологији. Можда више него икад, у времену овом долазе до изражаја упозоравајуће речи св. Јована Богослова: *Дечице, сачувајте себе од идола* (1. Јн. 5, 21).

---

²⁰ Τοῦθ' ἄνθρωπος Δατασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, PG 96, 1319–1336.

²¹ Крстић Д. (1996) *У почетку беше Смисао*, Београд–Ваљево–Србиње: Универзитетски образовани православни богослови, Хиландарски фонд, Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић”, стр. 21.

По свему судећи хришћанство је од вере која је обликовала културу и стварала нови систем вредности дошло у ситуацију да буде инфериорно у културолошком, па чак и у духовном погледу. Није само реч о религијском и псевдорелигијском концепту живљења који води ка духовном синкретизму у коме се губи духовни идентитет, већ о најдубљој до сада кризи човековог начина постојања, који потискује културу и у први план истиче најгрубљи вид материјализма. У таквом друштву, вера се, у складу са савременим маркетиншким токовима, представља као и сваки други производ који мора имати тржишну вредност. Имајући такве координате деловања, немогуће је и бесмислено очекивати да било која религија култа може пружити стварну алтернативу секуларном хаосу који влада у модерном свету.²² „Протестант, а у великој мери и модерни римокатолик, који је често потпуно протестантизован, је као дете које приљубљује своје лице уз излог продавнице слаткиша. Он или она, може нејасно да види вековну апостолску светотајинску веру, али не може да је окуси”.²³

Историјски „неуспех” хришћанства није, дакле, био само последица спољних фактора – мисије Цркве у једном свету у коме је био дубоко укоренен религиозно-магијски однос према Богу, него последица и унутарњих слабости самих хришћана, њихове разједињености и одсуства, нарочито код западних хришћана изворног доживљаја Христове личности у богослужбеном животу Цркве, а онда и у свакодневном животу верних. Непостојање „критичне масе” верних међу православним хришћанима, које се не може посматрати само у протеклом периоду владавине комунизма, већ и у оном који му је претходио и који је довео до „слома традиционалних вредности” јесте узрок маргинализације хришћанског начина живота и културе. Но, грех врло често тражи број. Истина никада није била потпуно у крилатици „Vox populi, vox Dei”, него пре у изабраној мањини, јер је мали број апостола променио свет следејући Христовим речима: *Идите научите све народе...*

ЛИТЕРАТУРА:

Tertullianus, *Apologeticus adversus gentes pro christianis*, PL 1, p. 25–560.

Tertullianus, (1907) *De prescriptione haereticorum, L'etude historique du Christianisme*, Paris: Librairie Alphonse Picard et fils, p. 1–97.

---

22 Шејфер Ф. (2004) *Плесати сам*, Требиње–Врњци: Манастир Тврдош, стр. 74.

23 Исто, стр. 19.

Ωρηγένους, *Κατὰ Κέλσον*, PG 11, p. 641–1632.

Ωρηγένους, *Εἰς Ψαλμόν 36*, PG 12, p. 1319–1368.

Αноним, (1986) *Πρὸς Διόγνητον ἐπιστολή*, Θεσσαλονίκη: Βυζάντιο, p. 530–556.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 23*, PG 35, p. 1151–1168.

Μ. Βασιλείου, *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, PG 29, p. 563–590.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Κατὰ Μανιχαίων*, PG 96, p. 1319–1336.

Αноним, (1984) *Μινεј за Јануар*, Крагујевац – Вршац: ЕУО епархије шумадијске и ЕУО епархије банатске.

Крстић, Д. (1996) *У почетку беше Смисао*, Београд–Ваљево–Србиње: Универзитетски образовани православни богослови, Хиландарски фонд, Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић”.

Пено, З. (2013) *Догматика-Кратко изложење православне вере*, књига друга, Београд: Верско добротворно старатељство.

Пено, З. (2010) Хришћанство и изазови глобализма, *Црквене Студије* бр. 7, Ниш: Центар за црквене студије, стр. 11–22.

Флоровски, Г. (1995) *Хришћанство и култура*, Београд: Логос.

Шејфер, Ф. (2004) *Плесати сам*, Требиње–Врњци: Манастир Тврдош.

Zdravko Peno

University of East Sarajevo, Faculty of Theology, East Sarajevo,
Republic of Srpska

A CRISIS OF CHRISTIAN IDENTITY AND
A CRISIS OF CULTURE

Abstract

A key issue for every man/woman is creation of their own identity. In determining a human being, his/her attitudes to faith, moral and culture as constants of their spiritual and cultural individualization are of crucial importance. A crisis of Christianity over the last centuries was reflected in the crisis of culture in the regions where Christianity was dominant, but consequently, worldwide, wherever it cast its influence. The historical “failure” of Christianity was not only a consequence of outwardly factors – Church missions in a world deeply rooted in a religiously-magical understanding of God, but also a product of inner weaknesses of Christians, of their divisions and the absence of an authentic understanding of the Christ’s person, of the liturgical life of the Church and therefore in everyday life of the faithful, especially among the Christians in the West. The lack of “critical mass” of those truly faithful among Orthodox Christians, which was not only evident at the time of the Communist regime but also in the period that preceded it, brought about the “crash of traditional values” and proved to be the main cause of the marginalization of the Christian lifestyle and culture. A need for constant rethinking of one’s identity is the key to understanding a Christian attitude to any social phenomena or culture. Since spiritual and social relations are governed by the rule that *no one pours new wine into old wineskins*, it implies that Christianity, being *wine of eternity*, adds flavor to all times and to all human endeavors to change their lifestyle, find a pristine cause of being and true values. In these days of globalization, we witness that the Christians from the West keep losing their own identity as they get lost in “the world trends”, while the Orthodox Christians remain isolated in their tradition and unwilling to show any flexibility to change. Modern Christianity lacks the faith and experience of the Early Church that used to be capable of turning the world crisis into its own triumph – a triumph of the entire world over weaknesses gnawing at it. Just as people often turn God’s good intentions into evil ones, whereas God turns their evil into good ones, authentic Christians also perceive every crisis as a challenge to perform greater good. This is truly the deepest meaning of the idea of κρίσις – testing, reasoning, and making critical decisions. Therefore, each crisis, seen from a Christian perspective, is not only a hint of the doom that is to befall the world submerged in sin, but also a chance for a change of that regression and for salvation from a spiritual abyss, leading to a new era of Divine Grace.

Key words: *Christianity, identity, culture, cult, crisis*